

Türkiye'de Devlet ve Cemaatler

Laiklik Sözleşmesi

Utku AYBUDAK

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayınlayıcısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Türkiye’de Devlet ve Cemaatler Laiklik Sözleşmesi **Utku AYBUDAK**

Editör: Bilge Dağlar

Kapak ve Sayfa Düzeni: Buse Dilara Dirim

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

2022 Temmuz, Ankara

ISBN No: 978-625-7424-47-9

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

Baskı:

Meteksan Matbaacılık ve Tek. San. Tic. Aş.

Sertifika No: 46519

Beytepe Köyü Yolu Bilkent No:3 06800

Çankaya – Ankara / TÜRKİYE

T: +90 312 266 44 10 / 652

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Türkiye'de Devlet ve Cemaatler

Laiklik Sözleşmesi

İçindekiler

SUNUŞ	7
GİRİŞ	9

BİRİNCİ BÖLÜM: ALANIN TESPİTİ, SERMAYE VE HABİTUS

Alanı Belirlemek: İslami Cemaatler Alanı.....	13
Alandaki Çıkar (Illusio)	18
Sermaye ve Oyun.....	19
Habitus	25

İKİNCİ BÖLÜM: ERKEN DÖNEMDE ALANIN DEĞİŞİMİ VE LAİKLİK SÖZLEŞMESİNİN İNŞASI

Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması: Alanda Fiziksel Daralma ve Çıkarın Tektiplleşmesi.....	30
Dini Sermayenin Kurumsallaşmış Biçimlerinin Ortadan Kalkması ..	38
Diyanet İşleri Reisliği ve Tevhid-i Tedrisat: Simgesel Şiddeti Tekelleştirme Çabaları	41
Cemaatler Alanının Yok Edilememe Sebepleri	46
Meta-Sermayenin Habitusa Etkileri.....	56
Alanın Failleri: Alanı Terk Edenler.....	64
Alanın Failleri: Alanda Kalanlar	69
Said Nursi: Yeni Dönemin Yeni Yüzü.....	74
Tek Parti Döneminden Kalan: Laiklik Sözleşmesi.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE İSLAMCILIĞININ ÖDİPAL DÖNEMİ: 1950-1980

Alanın Genişlemesi ve Çıkarların Çeşitlenmesi	87
İslami Dernekler ve Yayıncılık	92
Çeviri Hareketi ve Keşifler	95

Türkiye İslamcılığının Ödipal Dönemi	97
Alanda Farklılaşma	101
Habitusun Değişimine Önlem: Nurculukta Vakıf Kültürü Örneği..	103
Bürokratik Alanın Müdahalesi: Süleymanlık Örnek Olayı	108
İlmî Sermayenin Değişimine Önlem: İsmailağa ve Medreseler	113
İki Darbe Arası Dönemden Kalan: Genişleme ve Farklılaşma	117

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

ALANDA SERBEST PİYASA: 1980 VE SONRASI

Türk İslam Sentezi: Alanda İkinci Genişleme Dönemi.....	125
Sembolik Sermayenin Liderliğinde Mücadele:	
Erbakan ve Esad Coşan Tartışması	129
Çevreden Yükselen Muhalefet:	
Alandaki Sermayelerin Özgül Ağırlıklarına Saldırı.....	132
Laiklik Sözleşmesine Meydan Okumalar:	
Ercümend Özkan ve Müslüm Gündüz (Aczmendi) Vakaları.....	136
28 Şubat: Sözleşmede Kısa Süren Tadilat	143
Ak Parti İktidarı: III. Genişleme ve Parçalanma.....	145
Alparslan Kuytul: Parti Yöntemine Muhalefet.....	147
Youtube'dan Yükselen Selefilik.....	151
SONUÇ	157
KAYNAKÇA	163

SUNUŞ

Bu kitabın meydana çıkmasında en önemli eŐik Pierre Bourdieu ile tanışmamdır. Bu tanışıklığa vesile olmuş Prof. Dr. Güney ÇEĞİN'e; ayrıca kıymetli vakitlerini ayırarak çalışmayı okuyan ve eleŐtirileriyle eserdeki eksikliklerin giderilmesi hususunda önemli katkılar sunan sayın Tanıl BORA ile sayın Nazlı ÖKTEN'e teşekkürü borç bilirim.

Manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen eŐim Huri AYBUDAK'a ve her zaman yanımda olan kıymetli dostum Esat BOLAT'a da Őükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

Bu çalışma, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sindeki İslami cemaatlerin Pierre Bourdieu'nun araştırmacılara armağan ettiği alet çantası ile analizi çabasından ibarettir. Türkiye'de İslamcılığa dair çalışmaların oldukça büyük bir kısmı; bir düşünür, örgüt, cemaat yahut partinin bütün olarak veya belli açılardan ele alınmasına hasredilmiştir. Türkiye'de gelişen İslamcılığın yekpâre olarak analiz edilebileceği ve bütünsel bir bakış açısı inşa edildiği takdirde tikel gelişmelerin daha anlaşılır hale gelebileceğini söylemek malumun ilamı hükmündedir ancak yine de mevcut literatür karşısında bu gerçek dile getirilmeye muhtaç durumdadır.

Türkiye'de akademik yazın kendine has bir biçim inşa etmiştir. Analiz nesnesini herhangi bir doktrin çerçevesinde ele alan araştırmacı, eserinin ilk bölümünü genelde ilgili doktriner temeli okuyucuya tanıtmaya ayırmaktadır. Bu geleneğe muhalif olarak çalışmada okuyucuya Pierre Bourdieu sosyolojisi ile ilgili tanıtıcı bir ilk bölüm sunulmayacaktır. Bunun en büyük sebebi ise Türkiye'de halen daha (görece) az bilinen bir düşünür olan Bourdieu'nun son derece karmaşık analiz setini en baştan aktarmanın başlı başına bir vazife olması ve hali hazırda bu vazifeyi son derece güzel biçimde yerine getirmiş eserlerin mevcut olmasıdır.¹

¹ Elbette burada Bourdieu üzerine yazılan eserlere dair bibliyometrik bir bilgi sunmak mümkün değildir. Ancak düşünürün kendi eseri olan *Düşünsel Sosyolojiye Davet* ile Bourdieu üzerine yazılmış ve Türkçeye çevrilmiş olan David Swartz'ın *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi* başlıklı kitap Bourdieu düşüncesine giriş için iki önemli kaynak olarak zikredilebilir.

İlk bölüm, Bourdieu terminolojisinin ne şekilde İslami cemaatler konusuna tatbik edileceğinin izahını yapmaktadır. Öncelikle alanın sınırlarının çizilmesi gerekmektedir. Niçin cemaatler alanının seçildiği, bu incelemeden Türkiye İslamcılığını anlamak adına ne gibi faydalar beklendiği bu bölümde tartışılmaktadır. Ardından alandaki çıkarların neler olduğu okuyucuya tanıtılmaktadır. İslami cemaatleri salt manevi çıkar sahası olarak ya da bunun zıddına dinî duyguları istismar eden kimselerin maddi menfaat sahası olarak gören okuyucu bu noktada eseri elinden bırakmalıdır. Zira alandaki çıkarlar bu iki uç arasında salınmaktadır. Çıkarların izahın ardından alanda cari olan sermaye türleri ve oyun üzerinde durulmaktadır. Nihayet habitus bahsiyle ilk bölüm sonlandırılmaktadır.

İkinci bölümde, tek parti döneminde cemaatler alanında yaşanan değişim üzerinde durulmaktadır. Zira cemaatler alanı Cumhuriyet ile beraber kurulmuş değildir. Cumhuriyetten ve hatta Osmanlı'dan dahi yaşlı olduğu söylenebilir. Ancak yeni rejim ile beraber son derece radikal değişiklikler yaşamıştır. İkinci bölüm boyunca bu değişikliklerin izi sürülmektedir. Bu noktada devletin mutlak bir belirleyen cemaatlerin de belirlenen olmadığı yahut tam tersine cemaatlerin tamamen özgür yapılar olmadığının altı çizilmeli. Karşılıklı etkileşim, yasaklama-yasaktan kaçma, ödül/ceza gibi eylem ve tercihlerin neticesinde ortaya bir denge çıkmıştır. Çalışmanın en ciddi argümanlarından biri de bu dengenin varlığında yatmaktadır. Tek parti dönemi boyunca cemaatler alanı ile devlet (bürokratik alan) arasındaki etkileşim neticesinde *laiklik sözleşmesi* ismini verdiğim zımni bir sözleşme yaşandığını iddia ediyorum.

Üçüncü bölüm ise 1950-1980 boyunca yaşananları ele almaktadır. Bu dönem, Cumhuriyet tarihinde cemaatler alanının I. genişleme dönemini de içinde barındırmaktadır. Ancak bölümde ön plana çıkarılan iki unsur vardır: İlk olarak bu dönem boyunca yaşanan gelişmeler neticesinde cemaatler birbi-

rinden farklılaşmaya başlamıştır. İkinci olarak cemaatlerin Türkiye İslamcılığı içindeki merkezî konumu sonlanmıştır.

Dördüncü bölüm ise “Alanda Serbest Piyasa” başlığını taşımaktadır ve 1980 sonrasında ele almaktadır. Türk-İslam sentezi ile birlikte alanda yaşanan II. genişleme dönemi ve aynı zamanda laiklik sözleşmesine meydan okuyan dinî yapıların yükselmesi -de- ele alınmaktadır.

2000 sonrası ve Ak Parti iktidarı dönemi ayrı bir bölüm olarak değil dördüncü bölüm içinde ele alınmaktadır. Bunun sebebi ise Ak Parti iktidarının halen devam etmesinin yanında, dönemin cemaatler alanı üzerindeki etkilerini görmek ve tahlil etmek için çok erken olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak özellikle 2000 sonrasında yükselen Selefi gruplara bir alt başlık çerçevesinde yer verilmektedir.